

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

УДК 070: 327.5: 327.8

Басій Н. Ф.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007,

Researcher ID: F-9024-2019,

к.е.н., доц., завідувачка кафедри маркетингу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Коник М. І.,

mariana.konyk.mk@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,

Researcher ID: 0000-0003-4856-1707,

к.н.соц. ком., доцент кафедри маркетингу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ВЧОРАШНЯ/СЬОГОДНІШНЯ ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА КРЕМЛЯ (НА ПРИКЛАДІ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАКОРДОННИХ ПУБЛІКАЦІЙ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ)

Анотація. *Століттями інформація була одним із ефективних видів зброї, оскільки чітко виконувала своє завдання: впливала на людську свідомість та маніпулювала громадською думкою. Сьогодні, завдяки новітнім технологіям та соціальним медіа, така інформація ще простіше знаходить свою аудиторію й ефективно впливає на неї, що спряє відповідно ефективному введенню інформаційної війни. У публікації окреслено результати дослідження сутності інформаційної війни вітчизняними та закордонними дослідниками. Представлено визначення “інформаційна війна»; здійснено історичний екскурс щодо використання її основних інструментів та стратегій у 20-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст.; сформульовано основні наративи ведення інформаційної війни як на міжнародній арені, так і серед власного населення. Визначено загальний огляд реалізації та функціонування інформаційної війни РФ та її наслідки для української державності. Окреслено головні інструменти та репрезентовано методи інформаційної війни у медіа: пропаганда, дезінформація, маніпуляція та ін. Авторами здійснено аналіз окремих виступів очільника та пропагандистів Кремля. Продемонстровано основні чинники, які можуть дати опір інформаційній війні росіян – медіаграмотність та критичне мислення, зокрема, серед української громадськості. Проаналізовано діяльність окремих інституцій, міжнародних платформ, проєктів, які сьогодні проводять ефективну протидію інформаційній війні в Україні. Здійснено порівняльний аналіз ведення інформаційної війни Кремля проти українського та грузинського народів, зокрема, після початку російсько-української війни 2022 р. Щодо практичного значення результатів дослідження: важливо, аби напрацьований матеріал був врахований у формування навчальних програм з історії вітчизняної й міжнародної журналістики та медіаграмотності у вищих навчальних закладах.*

Ключові слова: Інформаційна війна, пропаганда, публікація, ЗМІ, медіаграмотність.

Basii N. F.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007,

Researcher ID: F-9024-2019,

PhD (Economics), Assoc. Prof., Head of the Department of Marketing,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Konyk M. I.,

mariana.konyk.mk@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,

Researcher ID: 0000-0003-4856-1707,

PhD (Soc. Communication), Senior Lecturer at the Department of Marketing,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

YESTERDAY'S/TODAY'S INFORMATION WARFARE OF THE KREMLIN (THE CASE OF DOMESTIC AND FOREIGN PUBLICATIONS IN ONLINE MEDIA)

Abstract. *Information has been one of the most effective weapons for centuries because it clearly served its purpose: to influence people's minds and manipulate public opinion. Today, thanks to the latest technologies and social media, such information easily finds its recipients and effectively influences them, which contributes to the effectiveness of information warfare. The publication presents the results of research on the essence of information warfare conducted by domestic and foreign researchers. A definition of "information warfare" is presented; a historical overview of the leverage of its main tools and strategies in the 1920s and at the beginning of the 21st century is covered; the main narratives of waging an information war both at the national and international levels are formulated. The article provides a general overview of Russian information warfare and its consequences on Ukrainian statehood. The main tools and methods of information warfare campaigns are defined, including propaganda, disinformation, manipulation, etc. The authors analyzed individual statements of the leader and propagandists of the Kremlin. The publication recommends tools in the design of Ukrainian policy to counter the Kremlin's adversarial behavior, that is media literacy and critical thinking among the Ukrainian public. The role of separate institutions, international organizations, and projects that are currently conducting effective countermeasures against the information war in Ukraine has been analyzed. In addition, this research outlines the patterns of Russian information warfare in Georgia and Ukraine, providing a valuable comparative analysis after the start of the Russian-Ukrainian war in 2022. Regarding the practical relevance of the research results: it is important that the research output is taken into account when developing educational programs on the history of national and international journalism and media literacy in universities.*

Key words: Information war, propaganda, publication, mass media, media literacy.

JEL Classification: D80, L82.

DOI: <https://doi.org/110.36477/2616-7611-2022-12-01>

Актуальність теми. Інформаційна війна торкається практично усіх сфер діяльності суспільства – економічної, наукової, освітньої, культурної, а не лише військового чи політичного середовища. Яскравим прикладом інформаційної війни Кремля сьогодні можна назвати виступ В. Путіна перед школярами 1 вересня 2022 р. у Калінінграді, де він наголошував, що Україна як держава була створена Радянським Союзом: «Не лише діти, а навіть багато дорослих, судячи з усього, не знають, що Україна ніколи не мала своєї державності до утворення Радянського Союзу. Не було такої держави» [2]. А ще рік тому, 12 липня 2021 р., на офі-

ційному сайті уряду РФ була опублікована стаття В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» (українською та російською мовами), у якій він роздумував над історією, культурою, економікою нашої держави у звичній манері, використовуючи фейк, маніпуляції, пропаганду. У публікації «Про історичну єдність брехні та Володимира Путіна» автори аналітичної платформи «Вокс Україна» зазначили, що у своїй праці очільник РФ не дав жодного правдивого та точного висловлювання щодо аналізованих ним сфер української державності, тому «величезна стаття [...] – суцільна суміш історичних міфів, брехні» [3].

Мета статті – простежити основні наративи інформаційної війни Кремля; здійснити аналіз публікацій, опублікованих промов президента РФ та пропагандистів, які вважаються знаковими матеріалами у веденні інформаційної війни проти української державності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інформаційної війни досліджували вітчизняні науковці: В. Богуш, І. Жаровська, В. Хорошко, З. Бржезьська, Г. Почепцов, В. Шевчук та закордонні: британець П. Померанцева, американці С. Бланк, Р. Шафранські та ін. Також чимало публікації даної тематики можна побачити серед доробку Українського кризового медіа-центру, громадської організації «Детектор медіа», платформи «Вокс Україна», Академії української преси, проєктів О. Мороз та ін.

Виклад основного матеріалу. У 20-х рр. XIX ст. значну роль для функціонування інформаційної війни, зокрема, для військових кампаній та створення її пропагандистської складової виконав Й. Геббельс (нацистський пропагандист, очільник міністерства пропаганди та громадської просвіти Третього Рейху). За його словами, якщо кілька разів повторити брехню – вона стане правдою, і таку «правду» через, особливо, медіа, нацисти несли до свого народу, аби викликати потрібні їм емоції: незадоволення, гнів, заздрість, верховенство та ін. До слова, комуністичній диктатурі також притаманна модель ведення інформаційної війни – діяльність Військового Інституту закордонних мов, головною місією якого було створення пропагандистської кампанії в СРСР та у світі. 1999 р., з початком правління Путіна, Інститут було реорганізовано у відділ закордонної інформації Військового Університету Міністерства оборони РФ, який й надалі продовжує працювати над створенням «досконалої» моделі інформаційної війни: формує меседжі страху до власного населення та міжнародної спільноти, використовуючи інформацію та пропаганду.

Термінологічний словник російсько-української війни визначення «інформаційної війни» подає так: протиборство сторін у вигляді поширення спеціально підготовленої інформації та протидії аналогічному зовнішньому впливу на себе; полягає в маніпулюванні інформацією, яка нібито заслуговує на довіру без її усвідомлення, з метою схилити до прийняття рішень проти своїх інтересів, але в інтересах того, хто веде інформаційну війну [7]. Так, зокрема, для росіян у веденні інформаційної війни важливу роль відіграє меседж про те, що з розпадом СРСР чимало

провідних країн ведуть антиросійську кампанії, тим самим, створюючи для свого населення образ жертви, який провокує росіян до насильницьких дій до т. зв. «агресора» (США, країн ЄС та ін.).

До слова, у статті «The Kremlin's Information War» П. Померанцев писав, що в інформаційній війні медіа для Путіна відіграють визначальну роль; сформулювати образ Путіна можна 80% пропаганди та 20% насильства (до прикладу, Сталін – це 20% пропаганди та 80% насильства) [13]. Можна погоджуватися чи заперечувати слова П. Померанцева, але від цих чисел не зміниться суть кампанії російських медіа у створенні пропагандистських, маніпулятивних, дезінформаційних, фейкових матеріалів.

Одними з найбільш знаних кампаній інформаційної війни Кремля були президентські вибори в США у 2016 р. (переміг республіканець Д. Трамп) та збиття російськими терористами літака Малайзійських авіаліній MH17 у 2014 р. на Донеччині (росіяни намагалися покласти провину на українських військових).

Варто також пригадати тему коронавірусу, в якій перебував весь світ упродовж 2019-2021 рр. Адже ця тема відіграла важливу роль в інформаційній війні росіян: озброївшись фейками, дезінформацією, маніпуляцією, вони просували власні неправдиві матеріали щодо появи та наслідків коронавірусу. Пандемія була головною темою на шпальтах газет, про неї розповідали радіо- та телеведучі, нею цікавилися користувачі соціальних мереж. Медіа тримали свою аудиторію в розумінні до тодішньої ситуації: роз'яснювали питання захисту від коронавірусної хвороби, популяризували діяльність медичних працівників, висвітлювали правдиву ситуацію з різних регіонів світу щодо статистики захворювання. Проте були держави, які прагнули скористатися пандемією, зокрема, аби дискредитувати країну-суперника. Росія, Іран та Китай намагалися підхитати авторитет США на міжнародній арені саме питанням створення нею нової біологічної зброї.

На шпальтах видання «The New York Times» була опублікована стаття В. Дж. Брода «Putin's Long War Against American Science», в якій автор писав, що верхівка Кремля на чолі з президентом створювала роками неправдиві матеріали про появу коронавірусу, начебто американськими дослідниками. Росіяни, поширюючи брехливі меседжі, використовували три сценарії: над створенням коронавірусу працювало ЦРУ; коронавірус – біологічна зброя; і всім відома гіпотеза – Б. Гейтс, засновник Microsoft, був іні-

ціатором пандемії [10]. Головним каналом поширення такої інформації були російські медіа, які ефективно функціонували на європейському та американському континентах. Або ж, наприклад, вигадане росіянами скандальне інтерв'ю Е. Фаучі, знаного американського епідеміолога, журналістам Fox News, де він стверджував, що американці використовували українські та китайські лабораторії для створення коронавірусу.

До слова, в Україні одним із прихильників російської версії створення коронавірусу, так званим активним учасником інформаційної війни, був відомий «антивакцинатор» О. Стахів. Зокрема, 5 червня 2020 р. колектив авторів «Вокс Україна» опублікували статтю «Львів'янка ділиться «достовірною» інформацією про справжні цілі коронавірусу», в якій розглянули розмову О. Стахова та О. Яремійчук стосовно того, кому вигідна пандемія (наночіпи в організмі людини від Б. Гейтса) та як вона вплине на життя людства [4]. Автори з'ясували, що факти у розмові побудовані на фейках та маніпуляції.

Зазначимо, що інформаційна війна РФ проти України розпочалася ще в 90-рр., і стала одним із головних рупорів вторгнення 24 лютого. Досить активно вона розвивалася під час президенства В. Януковича, який надав «зелене світло» російським пропагандистам (був відчутний тиск на незалежні редакції, створювали «урядові» медіа, популяризували на провідних ЗМІ проросійських політиків та культурних діячів).

Як писала директорка з досліджень Європейської експертної асоціації М. Авдеева на шпальтах польської медіаплатформи “Visegrad Insight”, інформаційна війна РФ в Україні є т. з. компонентом у формуванні її зовнішньополітичних цілей [8]. Питання, які часто підіймалися Кремлем задля дискредитації України, і представленні світовій спільноті дій для їх розв'язання, зокрема, наскільки РФ вирішує (війна на сході України з 2014 р.), турбується (українофобська політика численних партій, організацій, окремих осіб, діяльність яких фінансувала кремлівська верхівка), бореться (утиск російськомовного населення), вважається скривдженою стороною (газове питання, демонтаж у пострадянських державах «советського надбання»), що часто має назву «русобська акція»).

Безперечно, відмінний результат поінформованості світу про вище названі чинники демонструють російські ЗМІ, які створюють неабиякий «хаос» у медійному світі. Версії подій, які часто змінювалися (наприклад, матеріали стосовно

збиття літака Малайзійських авіаліній MH17 у 2014 р. на Донеччині, окупація Криму і славнозвісна репліка: «Нас там нет», отруєння Скрипалів «російськими туристами» у Великобританії 2018 р., початок російсько-української війни 24 лютого 2022 р. та ін.), подання матеріалів, у яких Кремль звинувачує інших у тому, що часто створює і за що повинен був би нести відповідальність (та сама військова агресія в Україні, Сирії, Грузії, масштабна корупція, невизнання суверенітету певних держав, у загальному – сусідніх, колишніх вихідців із СРСР), формування загального осуду для низки країн щодо їх релігійних, соціальних, гендерних особливостей. Висновкуючи, варто було б процитувати М. Авдаєву: «Кремлівську пропаганду слід сприймати саме як її протилежність, яка допоможе як ефективно їй протидіяти, так і передбачити наступні кроки [...] Росії» [9].

Нові реалії медійного світу сприяють реалізації інформаційної війни РФ, оскільки той факт, що соціальні медіа сьогодні стають все більш популярними в інформаційному просторі для чималої аудиторії, ніж традиційні ЗМІ. Спосіб виробництва, передачі та налагодження каналів розповсюдження інформації також змінився – став більш простішим для багатьох редакцій, журналістів, блогерів. Оперативність, доступність, методи створення інформаційних повідомлень, активність аудиторії – це ті показники, за якими соціальні медіа відмінні від діяльності традиційних ЗМІ. Проте, отримуючи інформацію з таких джерел, потрібно пам'ятати про достовірність; окрім того, потік інформаційних матеріалів сприяє тому, що аудиторія не сприймає критично отримані повідомлення, тому ці обставини ефективно сприяють поширенню фейків, дезінформації та ін. Як бачимо, світ став більш вразливим та незахищеним від впливу інформаційної війни.

Століття тому німецька газета “Völkischer Beobachter” несла пропагандистські та маніпулятивні меседжі нацистського уряду до мільйонної аудиторії, сьогодні соціальні медіа сприяють тому, що чимало з нас стає автором, редактором, поширювачем головних повідомлень безпосередньо від творців інформаційної війни: користувачі соціальних медіа безпосередньо потрапляють в «інформаційний хаос». Зокрема, Т. Поляк-Груїч у статті «Information disorder and What Ukraine is Doing About It. Analysis of Ukraine's Policies and Actions to Combat Russia-Generated information disorder» констатувала, що РФ, поширюючи дезінформацію щодо України, використовує агресивні методи, створюючи «інформаційний хаос»

(дослівно «information disorder») в міжнародному інформаційному просторі [12]. Безперечно, надлишок суперечливих повідомлень у медіа, ретельно відшліфовані інструменти кампаній з дезінформації та пропаганди у поєднанні з новітніми технологіями сприяють реалізації ефективного майданчика для ведення інформаційної війни.

Реальність, представлена Кремлем – це ілюзія, вигадки, брехня; такий інформаційний простір функціонує без фактів та підтверджень, і часто росіяни використовують його, аби знівельовати українську державність як у зовнішньому, так і у внутрішньому сегменті функціонування держави. Найбільш поширені та часті фейки росіян щодо нашої держави: територіальна цілісність України; країною керують США та Захід, оскільки самостійно вона не може функціонувати; області не підпорядковуються Києву; держава революцій, їй притаманні націоналізм та радикалізм; українській економіці притаманна стагнація; українці масово виїжджають закордон у пошуках кращого життя та ін.

І ці тези Кремль реалізував завдяки дієвим інструментам, які чітко охарактеризувала Т. Поляк-Груїч, зокрема, це традиційні та інтернет-ЗМІ: російські національні телеканали, преса, радіо та профінансовані РФ вітчизняні, які пропагують антиукраїнський наратив, соціальні медіа, а також співробітники російських спецслужб та українські політики, лідери думок, культурні діячі, громадсько-суспільна діяльність яких полягає у реалізації вказівок російського уряду. Цікавою тезою Т. Поляк-Груїч є те, що при цьому Кремль використовує стратегію «4D»: “dismissing”, “distorting”, “distracting”, “dismaying”. Головним при цьому є використання методики «4F»: “fake news”, “fake media”, “fake experts”, “fake events” [12].

Дослідниця Н. Семен стверджувала, що при формуванні українським урядом усіх складових протидії російській пропагандистській машині дозволить вести її ефективну протидію її військовій агресії. Варто погодитися із судженнями дослідниці, що на сучасному етапі формат інформаційної війни «вже давно вийшов за рамки насильства»; сьогодні основною складовою вважається пропаганда, яка надходить до аудиторії безпосередньо з російських, українських російськомовних та інших закордонних медіа проросійського характеру [6].

Важливим чинником, який може дати опір інформаційній війні РФ є, без сумніву, медіаграмотність та критичне мислення серед укра-

їнської громадськості. Сьогодні все більше ресурсів та видань розповідають українцям як боротися з російською пропагандою, наприклад, діяльність журналістики, засновниці ініціативи з інформаційної гігієни «Як не стати овочем» О. Мороз – яскравий приклад популяризації медіаграмотності. (Мета О. Мороз – за два роки чисельність українців, яка б навчилася інформаційної гігієни, повинна сягати сім мільйонів). Варто зазначити, що важливими факторами медіаграмотності вважаються вміння аналізувати інформацію в медіа та соціальних мережах, а також розуміти, як функціонують сфери життєдіяльності (політика, економіка, освіта, медицина та ін.). Безсумнівно, ефективність цих факторів впливає на формування плюралістичного суспільства в майбутньому.

До слова, аби розрізнити дії масштабної інформаційної війни та «ефективно їй протидіяти» було створено у березні 2021 р. Центр протидії дезінформації при РНБО України (далі – Центр). На офіційній сторінці Центру зазначено, що «[...] забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективною протидією пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою» [5]. Основні завдання Центру полягають у моніторингу вітчизняного інформаційного простору, виявленні та протидії пропагандистських, дезінформаційних, маніпулятивних матеріалів, співпраці з організаціями, які сприяють підвищенню медіаграмотності українців та налагодженню відносин з міжнародними інституціями задля перейняття досвіду та використання їх методів у протидії інформаційній війні. З 24 лютого 2022 р. Центр розпочав масштабну роботу протидії російській агресії в інформаційній війні, зокрема, повідомляє громадськість щодо основних подій, працює з дезінформаційними та маніпулятивними матеріалами, які входять в український інформаційний простір, формують інформаційну безпеку та ін., і, за словами президента України В. Зеленського, «[...] має стати міжнародним хабом протидії пропаганді» [1].

Інформаційна війна Кремля практично не відрізняється від тієї, яку вели століттями, чи то царі, чи то імператори, чи то президенти. Феномен її полягає, мабуть, в одному: чому досі не знайдено дієвого чинника, яким би зумів зупинити інфор-

маційну війну росіян в світі? Написано сотні книг та опубліковано ще більше статей, проведено міжнародні конференції, знято документальні фільми, проте історики, політологи, державні діячі однаково не можуть зупинити т. зв. «систематичність» цієї війни Кремля.

Чимало держав були у полі ведення інформаційної війни росіян, зокрема, Грузія (державна, якій добре відомі російські військові окупації: на початку 90-х рр., 2008 р. – російсько-грузинська війна). Проте цього разу, грузинський народ не став «головним героєм» Кремля, лише аудиторією, яка би мала прийняти основні наративи інформаційної війни проти України. «Спеціальну військову операцію» РФ використовувала як засіб виправдання повномасштабного вторгнення, головною метою якої були денацифікація та демілітаризація України [11]. Зокрема, з 24 лютого проросійські ЗМІ та суспільно-політичні діячі несуть до грузинської громадськості меседжі щодо внутрішньої та зовнішньої політики України, про «фашистський» український уряд, зокрема, про вплив НАТО, країн ЄС та США на початок війни 2022 р., та корисливість для них цих воєнних дій, утиски російськомовних меншин, зокрема, на сході України та ін. Проте можна простежити у матеріалах кремлівської пропаганди важливий чинник: вони побудовані на страху ведення воєнних дій на території Грузії.

Грузинській аудиторії пропагували думку, що Україна та НАТО планували збройне вторгнення на російські території, тому не зволікаючи, вона перша здійснила напад. Або ж інший сценарій початку війни – використання України, як військового полігону для знищення суперника, є найбільш вигідне США, окрім того, створення американцями на цьому «полігоні» біологічної зброї, яка би була спрямована проти російського населення. Ці та інші пропагандистські теорії є чітко сформовані у висловлюваннях прокремлівських грузинських політиків, публіцистів, які переконують громадськість, що, наприклад, війна 2008 р. була спричинена урядом, а не РФ (подібно як і Революція Гідності, окупація Криму, війна 2014 р. – результат діяльності українського уряду, а не російського агресора).

Додамо, що після 2008 р. змінилася подача пропагандистських матеріалів грузинам, зокрема, Кремль зрозумів, що інформувати населення потрібно грузинською мовою, не акцентувати на проросійський характер каналів інформації, обирати для повідомлень релігійну, патріотичну, культурну тематику та ін. (Журналістка, голо-

вна редакторка інтернет-видання «Sova.News» М. Ардашеля у численних публікаціях зазначає такий маневр в інформаційній війні Кремля). І такий підхід росіян виявився досить ефективним, оскільки значна кількість грузинів черпає інформацію з таких ЗМІ.

Висновки. 10 лютого 2007 р. світ слухав промову В. Путіна, в якій він погрожував, залякував, звинувачував США та країни ЄС. Сьогодні, у 2022 р., світ знову (лише з екранів) чує погрози очільника Кремля. І ці погрози є ключовим меседжем інформаційної війни, який для багатьох вважається смішним або змушує лякатися. Д. Дженсен, директор з питань Росії та Європи на Заході, стверджував, що до 24 лютого 2022 р. інформаційна війна РФ проти України була ефективною, проте «згодом український наратив почав домінувати в інформаційному просторі на Заході» [8].

Маніпуляція та псевдо інформація вважаються головними інструментами впливу на громадську свідомість, а головним каналом їх поширення – ЗМІ. Так, зокрема, для росіян така теза є загальноприйнятною: ще наприкінці XIX ст. царська Росія співпрацювала з відомими закордонними редакціями «Le Figaro», «Echo de Paris», «Le Gaulois» та ін., у «штаті» Охоронних відділень (т. зв. Міністерство внутрішніх справ у Російській імперії) були прізвиська десятків журналістів із США, Франції, Німеччини, Великобританії, з якими воно співпрацювало. КДБ продовжило традицію «співробітництва», яку згодом передало сучасній РФ. Варто зазначити, що росіяни використовують методи нацистів у веденні інформаційної війни, адже слова Й. Геббельса: «Дайте мені засоби масової інформації і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней» для їх політики досить характерні.

Майже століття тому, 1928 р., світ побачила книга А. Понсонбі, британського політика, письменника, громадського діяча, «Flashhood in War-time», у якій він використав відому сьогодні фразу «Першою жертвою, коли приходить війна, є правда». Книга присвячена пропаганді, маніпуляції, дезінформації, з якими стикнулося людство під час Першої світової війни. У 90-х рр. світ спостерігав за потужним веденням інформаційної війни РФ проти України, сьогодні – за російсько-українською війною. Десятиліттями пропаганда працювала на дискредитацію української державності, проте сьогодні можна побачити, наскільки вона неефективна, оскільки її головні меседжі результативно роз'яснюють/аналізують/нівелюють українські політики, дипломати, журналісти,

громадські діячі світовій спільноті. І хотілося б, щоб у ХХІ ст. слова А. Понсонбі можна було перефразувати: «Першою жертвою, коли приходить війна, стає країна агресор».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баркар Д. Інформаційна війна. Як працюватиме Центр протидії при РНБО України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiynaviyna-yak-pratsuvatyeme-tsentr-protydiyi-pryrnbo/31154248.html> (дата звернення: 17.11.2022).

2. Будрін А. «України не існувало»: Путін 1 вересня провів відкритий урок для школярів Калінінграду. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajini-ne-isnuvalo-putin-1-veresnya-proviv-vidkritiyurok-dlya-shkolyariv-kaliningradu-11963382.html> (дата звернення: 17.11.2022).

3. Дудка Е., Маркова М., Сліпченко С., Певощиков К. Про історичну єдність брехні та Володимира Путіна. URL: <https://voxukraine.org/pro-istorychnu-yednist-brejni-ta-volodymyra-putina/> (дата звернення: 17.11.2022).

4. Львів'янка ділиться «достовірною» інформацією про справжні цілі коронавірусу. URL: <https://voxukraine.org/fejk-lviv-yanka-dilitsyadostovirnoyu-informatsiyeyu-pro-spravzhni-tsilikoronavirusu/> (дата звернення: 21.11.2022).

5. Про Центр. URL: <https://cpd.gov.ua/documents/%d0%bf%d1%80%d0%be-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80/> (дата звернення: 30.11.2022).

6. Семен Н. Ф. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України (на прикладі сайтів «Правда.Ру» та «Российский диалог»): автореф. дис. ... к. н. соц. ком.; спеціальність 27.00.01. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2018. С. 18.

7. Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. С. Л. Чуніхіна. Київ: Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. С. 15.

8. Чурікова Н. Україна здивувала Захід: експерт зі США звертає увагу на нові тонкощі дезінформації Кремля. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaykhid-viyna-propahanda-kremlya/32161303.html> (дата звернення: 17.10.2022).

9. Avdeeva M. Pro-Kremlin Disinformation in Ukraine – Five Key Messages URL: <https://visegradinsight.eu/pro-kremlin-disinformation-in-ukraine-five-key-messages/> (дата звернення: 23.11.2022)

10. Broad W. J. Putin's Long War Against American Science. URL: <https://www.nytimes.com/2020/04/13/science/putin-russia-disinformation-health-coronavirus.html> (дата звернення: 21.11.2022)

11. Lachashvili I., Chokheli N., Kiliptari L., Lashkhia M., Naroushvili D., Khutsiberidze L. Disinformation in Georgia regarding Putin's war of choice monitoring period. Tbilisi, 2022. P. 15.

12. Poliak-Grujić T. Information disorder and What Ukraine is Doing About It. Analysis of Ukraine's Policies and Actions to Combat Russia-Generated information disorder. *Warsaw East European Review*. 2020. Vol. X. URL: https://english.studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/WEER_2020.pdf (дата звернення: 25.11.2022)/

13. Pomerantsev P. The Kremlin's Information War. *Journal of Democracy*. 2015. Vol. 26. Num. 4. P. 40.

REFERENCES:

1. Barkar D. Informatsiina viina. Yak pratsiuvatyme Tsentri proty dii pry RNBO Ukrainy, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiynaviyna-yak-pratsuvatyeme-tsentr-protydiyi-pryrnbo/31154248.html>

2. Budrin A. «Ukrainy ne isnuvalo»: Putin 1 veresnia proviv vidkrytyi urok dlia shkolyariv Kaliningradu, available at: <https://www.unian.ua/war/ukrajini-ne-isnuvalo-putin-1-veresnya-proviv-vidkritiyurok-dlya-shkolyariv-kaliningradu-11963382.html>

3. Dudka E., Markova M., Slipchenko S., Pevoshchikov K. Pro istorychnu yednist brejni ta Volodymyra Putina, available at: <https://voxukraine.org/pro-istorychnu-yednist-brejni-ta-volodymyra-putina/>

4. Lvivianka dilytsia «dostovirnoiu» informat-siieiu pro spravzhni tsili koronavirusu, available at: <https://voxukraine.org/fejk-lviv-yanka-dilitsyadostovirnoyu-informatsiyeyu-pro-spravzhni-tsilikoronavirusu/>

5. Pro Tsentri, available at: <https://cpd.gov.ua/documents/%d0%bf%d1%80%d0%be-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80/>

6. Semen N. F. Rosiiski internet-resursy yak chynnyk informatsiinoi viiny proty Ukrainy (na prykladi saitiv «Pravda.Ru» ta «Rosyyskiy dialoh»): avtoref. dys. k. n. sots. kom.; spetsialnist 27.00.01. Dnipro: Dniprovskiy natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara, 2018. S. 18.

7. Terminolohichni slovnyk rosiisko-ukrainskoi viiny / za red. M. M. Sliusarevskoho; uporiad. S. L. Chunikhina. Kyiv: In-t sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy, 2022. S. 15.

8. Churikova N. Ukraina zdyvuvala Zakhid: ekspert zi SShA zvertaie uvahu na novi tonkoshchi dezinformatsii Kremlia, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaykhid-viyna-propahanda-kremlya/32161303.html>

9. Avdeeva M. Pro-Kremlin Disinformation in Ukraine – Five Key Messages, available at: <https://visegradinsight.eu/pro-kremlin-disinformation-in-ukraine-five-key-messages/>

10. Broad W. J. Putins Long War Against American Science, available at: <https://www.nytimes.com/2020/04/13/science/putin-russia-disinformation-health-coronavirus.html>

11. Lachashvili I., Chokheli N., Kiliptari L., Lashkhia M., Naroushvili D., Khutsiberidze L. Disinfor-

mation in Georgia regarding Putins war of choice monitoring period. Tbilisi, 2022. P. 15.

12. Poliak-Grujić T. Information disorder and What Ukraine is Doing About It. Analysis of Ukraines Policies and Actions to Combat Russia-Generated information disorder. Warsaw East European Review. 2020.

Vol. X, available at: https://english.studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/WEER_2020.pdf

13. Pomerantsev P. The Kremlins Information War. Journal of Democracy. 2015. Vol. 26. Num. 4. R. 40.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2022